

*Javaslat a  
„Vizsolyi Biblia”  
Hungarikumok Gyűjteményébe történő felvételéhez*

Készítette:

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Értéktár Bizottság



3525 Miskolc, Városház tér 1.  
2014. február 13



## A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve:

**Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Értéktár Bizottság**

## II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

agrár- és élelmiszergazdaság	<input type="checkbox"/> egészség és életmód	<input type="checkbox"/> épített környezet
<input type="checkbox"/> ipari és műszaki megoldások	X kulturális örökség	<input type="checkbox"/> sport
természeti környezet	turizmus	

3. A nemzeti értéket tartalmazó értéktár megnevezése

**Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Értéktár**

4. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

Az első magyar nyelven megszülető teljes Szentírás fordítás, mely 1590-ben Vizsolyban látott napvilágot. Kulturális, hitéleti és nyelvtörténeti hatása felbecsülhetetlen. Mára könyvtáryira duzzadt szakirodalma van, számosan foglalkoznak vele, sőt, önálló kutatási területté nőtte ki magát. Ennek érzékeltetésére mellékeltként csatoljuk megjelenés alatt álló, Kovács Zsolt Levente: a Vizsolyi Biblia eredetisége c. tanulmányát.

5. Indoklás a Hungarikumok Gyűjteményébe történő felvétel mellett

A magyar nyelvi és magyar történelmi hatástörténete miatt kiemelkedő nemzeti kulturális értékünk, mely ugyanakkor a nemzeti értéktár kereteit is szétfeszíti, hiszen tartalmilag vizsgálva (Szentírás) az egyetemes keresztény vallás érték közvetítője (tehát több dimenziós érték.)

6. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

7. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:

[www.vizsolyibiblia.hu](http://www.vizsolyibiblia.hu)

### III. MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja

Elérhető reprint dokumentáció a Helikon kiadó által 1984-ben kiadott Vizsolyi Biblia, illetve a 2003-ban a Magtár Alapítvány által kiadott Vizsolyi Biblia Reprint, mely a Vizsolyi Református Egyházközség engedélyével jelent meg. Ez utóbbinak van digitális verziója is.

2. A Htv. 1. § (1) bekezdés g) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek

a. a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Értéktár Bizottság 4/2014. (II. 5.) számú határozata

3. A javaslatához csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat

## „S MERT RÁKÓCZI SEGÉLT, BIBLIA SZÓL MAGYARUL...” - A VIZSOLYI BIBLIA EREJÉNEK

### Genuin-református spiritualitás

A címben szereplő idézet Károlyi Gáspár bibliafordító reformátorunk emlékezetét örökíti meg - Thúri György korabeli epigrammája által<sup>1</sup> -, mellyel felbecsülhetetlen érdemeit és bibliafordító munkásságának eltúlozhatatlan hatását szeretné a poézis lüktető erejével szívünkbe vésni. Károlyi Gáspár bibliafordítása nem csupán egy teológiai, vagy nyelvészeti feladvány volt a kor egyik legkiválóbb tudósa számára. Ez a mű nem pusztán egy mulandósággal küzdő idősödő lelkész csöndes vidéki passziója, időtöltése volt. Ez a munka életmű volt, mestermű a szó legnemesebb értelmében melyben majd látni fogjuk Isten számtalan kegyelmes elgondolásának csodás együttállása rajzolódik ki, a maga hiteles, valóságos történetiségében.

Mi volt hát ez a mű, ez a hatalmas hatású munka? Ha Károlyi korábbi művére gondolunk a „Két könyvecskére...”, akkor viszonylag stabil történetkutatósi eredményekhez juthatunk Károlyi szándékaival kapcsolatban. Az ő alakja őrállói, prófétai küldetés tüzeiben égett. Nemzetünk-népünk életének sorsfordulatait kutató lelkipásztor volt ő, s nemzetünkért küzdő közbenjáró-cselekvő hitevolt munkásságának leghitelesebb tanúbizonysága. Az, hogy a „Biblia szól magyarul...”, nem kevesebbet jelentett számára, mint nemzetünk fennmaradásának és megújulásának egyetlen reménysugarát, a jövőndő ígéréteinek lehetőségét, személyes tudásának és teológiai műveltségének legteljesebb hasznosulását Isten szolgálatában.

Mit jelentett ez akkor a tizenhatodik század viharos magyar viszonyai közt szétszóródó, háborúságot és üldöztetést átélő népünk életében? Igen sokat. Például, hogy a magyarul megszólaló isteni íge, immár szívekig juthat, vigaszt kínál, sebeket köt és közösségbe gyűjti a szétszórtaakat. Hogy Isten hívogató szava, a magyarul megszólaló Biblia, ismét magyarhoz köti a magyart. Hogy megtanuljuk érteni és vállalni önmagunkat. Hogy sorsunk, nyelvünk, tetteink és küldetésünk, mint ahogyan hazánk földje és hagyományaink értékvilága sem, nem felecserelhető, sem nem váltható le. Mindezek nem közömbös választás, hanem bátor vállalás kérdései.

Aki itt a határ menti Abaújban a Vizsolyi Biblia megszületésének történetiségével bchatóbban foglalkozik, átélheti Károlyi és nemzedéke szorongató szeretetét, aggódó felelősségtudatát, Istenfélelmét. Nem véletlen, hogy őt leginkább, csak „Istenes vénemberként” őrizte meg az emlékezet. A Vizsolyi Biblia, az első magyar szentírás megszületése, iszonyú vajúdás eredménye volt: a sürgető hiányosság pótlásának és lelki szükségletek, éhségek betöltésének helyesen megértett áldozatvállalása.

E Bibliát szemlélve nem lehet meg nem indulni, a szó mély-metaforikus dimenziói szerint. Hiszen anyanyelvünk mindannyiunkat édesanyáink becézgető nyelvfordultaitól kezdve formál és inspirál. Nem különben a lelki édesanyánk, az anyaszentegyház nyelve, hitéletének nyelvi kultúrája, az általa is hangzó isteni üzenet szava, a Biblia által. Így a Vizsolyi Biblia, a Könyvek Könyve nem csupán műkincs, hanemegyszersmind a személyes, az anyanyelvünkön érthető elköteleződés, elhívás szimbóluma. Archaikus tipográfiája a távoli múltba ragad és az emlékezős ösvényein kalauzol bennünket. Ez a lelki vezetés valahol a közös nyelv és hitigazságok

<sup>1</sup> Petrőczy Éva fordítása

világában, a közös gyökerek mélyrétegeiben, talán csak zsigercink ösztönös rezdüléseiben, összetartozásunkra figyelmeztetnek. Eletünk teremtő-megváltó és megszentelő Istenének megismerése és megértése sóhajt felénk a lapok közül, s kapcsol bennünket emberként is egy közösségbe a magyar Biblia.

E közös értésre, erre a közösségi érzésre, mely az Úristen jelenlétében, legszemélyesebb közös élményünkben gyökerezik, mindannyiunknak szüksége van ma is, zűrzavaros bábeli világunkban. Vizsoly otthont adott Isten eme kegyelmének befogadójaként, e páratlan történelmi események sodrásában. S ma is Árpád-kori templomunk ódon bolthajtásai között, múltidéző, jövőt ígérő ígézet vár bennünket. A magyarul megszólaló isteni íge, a szívek csendjében hívogató örök Szeretet ölelése. Aki ezt nem érti vagy nem fogadja be, üres lélekkel mehet csak tovább, mert igaz e hely varázsának egyik freskónkról hirdetett figyelmeztető parancsa: *Quid hic stas, et non oras, rotiusque exiforas*- aki itt állsz és nem imádkozol, fordulj meg és menj ki!

E figyelmeztető vizsolyi freskófelirat, újra és újra szemünk előtt lévén, ma abban kell, hogy elgondolkoztasson bennünket, ami itt a magyar nyelvű Szentírás bölcsőjében helyénvaló, illeszkedik, és nem kevesebbről, mint az Úristennel való kapcsolatunkról szól. Az imádság, mint a hívő ember lélegzetvétele, melyben természetes-mondhatni anyanyelvű sóhajtással szakadhatnak fel dolgaink, kérdéseink, aggódásaink és örömeink, jól tükrözik e református zarándokhely spiritualitását. Az Úristen szuverén voltát, mindenhatóságát hirdeti, mely az elé járuló embert aláztatra kényszeríti. Mert a magyar Szentírás születési helyén, „megtestesülési helyszínén, egyfajta karácsonyi-inkarnációs betlehemi légkör vesz körül bennünket. Ez az ódon, Árpád-kori templom, a Szentírás jászol-bölcsőjeként – Isten jelenési hely: az epifánia kultikus központja, melynek történelmi csodája és kegyelmi üzenete egyszerre kényszerít térdre bennünket, s ugyanakkor e személyes üzeneten belül, hihetetlen közös élményünk is egyben: Isten üzentének jelenléte közösséget teremt a hívek között is. Így lesz e történelmi „csoda-esemény” életfontosságú személyes üzenet és hitünk közös szívdobbanása is egyszerre. Különleges hely a vizsolyi szentély, különleges üzenet lakhelye, melynek eredetisége kellő lelki fogékonyság esetén megragadható, meggazdagító valóság lehet.

**tézisünk: A Vizsolyi Biblia öröksége, egy olyan kulturális érték, mely tágabb értelemben nemzeti kultúránkba és anyanyelvünk megújulásának történetiségébe ágyazódik be, mégis primer módon a református hitélet spiritualitása a hordozója.**

E református spiritualitás objektív teológiai fókuszpontjai:

- **Az Isten szuverenitásának tana** (veretesen kálvinista tanítás), mely a Vizsolyi Biblia megszületésének történetiségét is sematizálja: vagyis Isten kegyelmi döntései, az adott történelmi-politikai viszonyok ellenére, a nem ideális körülmények dacára vitték végbe ezen a vidéken az első magyar nyelvű Szentírás megszületését.
- **Az erőteljes krisztológiai tanítás**, mely a Biblia lefordítását, és nyomdai úton való „társadalmi terjesztését” – Isten alászállásában (kenózis tan) ragadja meg, vagyis inkarnációs karaktert hordoz. Habár ez a tanítás napjaink katolicizmusában is evidenciával bír, a reformáció korában komoly hangsúlyeltolódás volt e téren a két felekezet között. A katolicizmus sokkal inkább hangsúlyozta az egyházszervezet közvetítő szerepét az üdvöztség elérésében ( az üdvözítő hit letéteményese az egyház –depositum fidei-, melyből természetesen fakad az *extra ecclesiam nulla salus* tanítása), míg a reformátori hangsúlyok az intézményes egyház iránti bizalmi válságot mutatták: az egyház nem közvetíthet Isten és ember között, „Mert egy az Isten, egy a közbenjáró is Isten és emberekközött, az

ember Krisztus Jézus” (1Tim 2,5). Ez a teocentrikus fordulat, mely teljesen Krisztus váltságművére alapozza az ember megmenekülését (sola gratia)

- **A személyes hit, és az ember felelősségének hangsúlyozása:** nem az egyházi intézményrendszer valamely szervezeti jogkörébe utalja a Szentírás tanulmányozását, értelmezését, adott esetben a lefordítását, és nyomtatott terjesztését (ez a tanítói hivatalon keresztül, egy katolikus attitűdöt képviselne), hanem a bátor, személyes felelősségvállalásban, a cselekvő, bizonyágtévő hit egyéni erőfeszítéseiben, mint református mozzanatban ragadható meg. Nem az intézményrendszer egészének haladásába veti a hívő ember a bizalmát, hanem az Istennel való ön-te viszony személyes helytállásában mutatkozik meg, hogy nevesített lelkészek vállalják a bibliafordítás feladatát, nevesített hívő patrónus donátorok vállalják az ügy személyes finanszírozását, védelmét és pártfogását.

**Konklúzió:** mint az alábbiakban még kitűnik, ezen teológiai fókuszpontok a Vizsolyi Biblia történetiségében és hatástörténetében, az eredeti helyszín templomi környezetében (mely pro primo „szentségi” atmoszférát sugároz), kivételes erővel és tartalmi hangsúllyal erősítik fel a „református spiritualitást”.

### A történeti kiértékelés dilemmái: A Vizsolyi Biblia eredetiségének vizsgálata során felvetődő elhatároló distinkciók

A hely szellemiségének eredetiségénél, azonban sokkal többről szól a Vizsolyi Biblia genuinitásának kérdésekor. Bár a helyszín eredetisége, különleges atmoszférája erőteljesen ráerősít az első teljes, magyar nyelvű Bibliánk kivételes jellegére, mégsem ez a döntő és objektíven megragadható tájékozódási pontunk. Ezért nélkülözhetetlen ezen a ponton fontos különbségteteleket megvonnunk Károlyi munkássága, az első kiadás kalandos történetisége, és a további kiadások jelentősége között. Ugyanis más fordítók is készítettek korábban rész Bibliafordításokat. Azok jelentősége azonban más súllyal esnek latba.<sup>2</sup> Tehát Károlyi munkássága nem egy vákuumhelyzetben zajlott, hanem egy nagyon is beágyazódott folyamat kiemelkedő mérföldköveként születik meg. Nem is az utolsó ilyen jellegű munka az ő bibliafordítása.<sup>3</sup> Református, katolikus és más keresztény felekezetek Károlyit követően sem

<sup>2</sup> A teljesség igénye nélkül felsorolunk néhány jelentősebbet: Sylvester János Újszövetség fordítása, Méliusz Juhász Péter rész fordításai, Benczédi Székely István zsoltárfordításai, Heltai Gáspár, Pestí Mizsér Gábor és még sokan mások, akik koruk kiváló tudósaiként nagyban hozzájárultak egy olyan fordítási folyamat elindításához, melynek eredménye előbb vagy utóbb sikerre kellett hogy vigye a magyar Biblia ügyét.

<sup>3</sup> E helyen általában Káldi György katolikus bibliafordításáról szoktak megemlékezni, mely az általa képviselt történelmi felekezet rangjánál és társadalmi súlyánál fogva volt nagy hatású, azonban szakmai szempontok alapján mérlegre téve, sajnos az nem minősül eredeti nyelvekből való fordításnak, hanem a latin Vulgata alapján mint közvetett fordítás jelenít meg egy egészen más minőséget. Ettől elvonatkoztatva, azonban mind a katolikus mind a protestáns bibliafordítási és szöveggondozási törekvések mind a mai napig napirenden vannak, mert szükségszerű, hogy az „Élet Könyve” mindig az élő nyelv eszközein keresztül képezzen kommunikációs hidat Isten és az ember világa között.



szüntek meg Bibliát fordítani, mind a mai napig folyik ez az életfontosságú hitéleti és kulturális munka, egészen napjainkig elmenően.<sup>4</sup>

Mindenesetre a bibliafordítás szakmaiságával foglalkozó legnagyobb hatású modern bibliatudós Eugene A. Nida (egyik leghíresebb műve az Egyik nyelvről a másikra, a funkcionális ekvivalencia a bibliafordításban, magyarul is megjelent), szerint a disztingvált, művelt európai kultúrákban legalább három típusú bibliafordításnak is jelentősége van. Az első típusú egy stílusában archaizáló, liturgikus és egyházi használatra építő fordítás, melynek „szent nyelv”-i hatása hangzásában is ráerősít a kultuszi funkcióra. A következő típus egy irodalmi igényességű, művelt rétegek számára is élvezhető de közérthető, tehát élő-nyelvként felhangzó bibliafordítás. A harmadik típus pedig inkább missziós és evangelizációs célokat szolgáló, abszolút köznapi, az „utca-nyelvén” megszólaló Biblia melynek kulturális értéke esztétikailag ugyan alacsony, azonban érthetősége és üzenethordozása teológiai szempontból „létfontosságú”.<sup>5</sup>

Amint könnyű is rá következtetni, E. A. Nida kategóriái közül a Károlyi Gáspár-féle bibliafordítás magába sűrítette a Vizsolyi Biblia megjelenésekor (1590) és azt követően évszázadokon át mind a három kategóriát, majd nyelvünk és kultúránk európai fejlődésvonulata mentén vizsgálva, ma már leginkább az első, ill. első két kategóriába tartozik (bizonyos kortárs művészetre vonatkoztatva, mint pl. Tóth Máté Miklós munkái, vagy Visky András drámái, esetleg Fekete György képzőművészeti alkotásai stb.), azonban történelmi szempontból vizsgálva és szigorúan csak a legelső kiadásra, tehát a Vizsolyi Bibliára vonatkoztatva, mára elmondható, hogy leginkább az első kategória az érvényes. Így a Vizsolyi Biblia e történelmi változások közepette, ma már a legértékesebb nemzeti-könyvészeti műkincsünk közé sorolhatjuk, s annak hasonmáskiadásai nem is annyira használati, mint inkább rituális szimbolikus funkciót töltenek be templomaink úrasztali díszeként. Az első bibliafordítás, és annak első kiadása mint *prima primissima*, önmagán túlmutató jel, veretesen egyházi és hitéleti szimbólum, s a nyelvében élő nemzet számára, nemzeti karaktert is hordoz.

A történetiségében megragadható hitélmény:

Végül, de nem utolsó sorban a Vizsolyi Biblia eredetiségét hangsúlyozó elhatárolások közül fontos kiemelnünk, hogy nemcsak a magyar nyelvű bibliafordítások vonulata mutat sokféle szakmai, stílusbeli, célszerűségi (funkció szerinti) és eltérő nyelvi forrásokat számba vevő variációkat, hanem az egységesnek szemlélt Károlyi Gáspár-féle első bibliafordításunknak is vannak „sokszínűségei”. Ugyanis pont azzal fejtett ki egyedülálló hatást, hogy a könyvkiadás fejlődésével párhuzamosan az újabb és újabb kiadások révén egyre olcsóbbá, elérhetőbbé vált (úgynevezett tömeg-könyv kategóriát ért el, noha nem a tartalmilag értelmezett ponyvairadolom bestseller-e lett!), ugyanakkor a nyelvfejlődési változásokat is „nyomon követő, úgynevezett „revideált”, vagyis szöveggondozott művé vált. Melyik tekintjük tehát eredeti szövegnek? Roppant izgalmas kérdés, főként annak tükrében, hogy nemzeti értéktárunk védelme során, az olyan szellemi örökségek megóvása, mint a Vizsolyi Bibliáé

<sup>4</sup> Fontosabb protestáns fordítások napjaink rész-bibliafordításaiból: Budai Gergely, ravasz László, Czeglédy Sándor, Csia Lajos, Kecskeméthy István stb. bibliafordítása, valamint jelentősek még Protestáns és katolikus új fordítások vagy pl. más megítélési szempontok alapján a vakok Bibliája stb. nem is beszélve azokról a biblia rész fordításokról, melyek a legkevésbé sem teológusok, teológiai motivációból fakadó fordításai, hanem irodalmárok művészeti célokat követő munkái, mint pl. Móricz Zsigmond, Sík Sándor, Farkasfalvi Dénes stb. törekvései.

<sup>5</sup> E. A. Nida: *Theory and Practice of Translation*, 1969. Leiden Brill

korántsem egyszerű vállalkozás. Objektív szempontok által igazolt, konkrétan jellemezhető értékeket, mint közkinccseket kell tudnunk azonosítanunk. E mű nyelvezetében és kulturális formájában magyar, vagyis hungarikum, egyéb tartalmi szempontból, pedig mint Isten kijelentése (Szentírás volta) pedig egyetemes érvényű. Vagyis egy olyan hungarikum érték, mely tárgyánál fogva univerzális érték is egyben, s ezzel a tulajdonságával értékének minőségét még tökéletesebben kiteljesíti. A Vizsolyi Biblia értéke, mint szellemi értéknek definiált valóság, ez esetben egy hosszabb, és egyre szélesebb értelem kiáradó értékhatásban érhető tetten. Érvénye a személyes hívő ember bibliaolvasási gyakorlatából (ige-kultúrájából) kiindulva nemzeti identitásunk kiforrásának nyelveseményén át vezet el mint táguló horizont az emberi szellemet foglalkoztató örök és legvégsőbb kérdésekig: Isten személyéig. Úgy látjuk, hogy a Vizsolyi Biblia kivételes jelenségének értékhorozása, minden kétséget eloszlat. Hogyan lehet hát meghatározni e vizsolyi helyszín értékét, mely hírneve révén mára „református zárandokhelyé” fejlődött, méghozzá pont a Vizsolyi Biblia által hordozott értékek által? Ennek az értéknek az otthona a magyar nemzeti történelem esemény sodrában helyezkedik el, a magyar nyelvi kultúrába ágyazódik be, miközben a nemzetközi és univerzális érvénnyel bíró keresztény hitvilág speciális nemzeti karakterű, magyar református egyháznak lelkiségébe is „veretesen” illeszkedik.

Melyik hát az eredeti Károlyi-Biblia? Kétségkívül mind eredeti, mely az eredetiből, a Vizsolyi Bibliából indul ki. És ezen a ponton fontos megértéssel lennünk A Gönc-Vizsoly közös egyházi kultúrörökség kérdéskörét illetően. Amit sohasem szabad, és nem is lehet vagylagosan –egymás ellen kijátszva-, hanem sokkal inkább a kettőt együttesen kell méltányolni. Bár Károlyi Gáspár gönci esperesként, vagyis szenior prédikátorként szert tett kánonjogi primátusra és tekintélyre a Tiszáninnenen, de a fordítás műve mégsem helyhez (tehát nem Göncöz), hanem mindenekelőtt személyéhez kötött. Ugyanis nemesak Göncön zajlott a fordítói munka. Károlyi Gáspár nem csupán a második gönci korszakában végezte fordítói munkásságát, hanem minden bizonnyal ez egy hosszabb munkásság során ment végbe, melynek helyszíne kellett hogy legyen tályai lelkipásztori korszaka is. Így az első teljes magyar nyelvű Biblia történetileg legalább annyira lehetne akár tályai- bibliafordítás is. De mégsem az. Ha személyhez kötődik, akkor Károlyi Gáspárhoz, ha viszont helyhez akarjuk kötni, akkor a megjelenés helyszínéhez Vizsolyhoz kötjük azt. Így vagy Károlyi/Károlyi-Bibliáról<sup>6</sup>, vagy ha külön hangsúlyozzuk annak első (ténylegesen Károlyi Gáspár élete során megjelent) kiadását, akkor Vizsolyi Bibliáról beszélünk. De véletlenül sem emlegetünk gönci Bibliát, vagy aposztrofálunk vizsolyi-féle bibliafordítást.

Ugyanakkor azért is fontos ezt a distinkciót hangsúlyoznunk, mert ugyancsak elmondható a Vizsolyi Biblia fordítói munkásságával kapcsolatban. Szakmai körökben ugyanis közhely, hogy ez első teljes bibliafordítás munkássága nem csupán Károlyi műve, hanem a kutatások mai állása szerint egy nagyobb fordítói közösség munkájának gyümölcse. Mint ahogyan kimutatható a szövegből más fordítók hatása (pl. Luther Márton német bibliafordításának nyelvi fordulatai, vagy Benczédi Székely István zsoltárfordításának credményei), úgy konkrétan vall maga Károlyi is a segítő kortársak szerepvállalásáról.<sup>7</sup> Szabó András kutatói megállapításai reálisan rekonstruálják a kor történelmét. Például Pelei István gönci rektor. Thúri Mátyás vagy Corneus Mihály mellett minden bizonnyal részt kap a feladatban a

<sup>6</sup> Károlyi Gáspár nevének eltérő írásmódjáról szintén seregnyi szakirodalom értekezik, a dolog megoldása egyszerű, a XVI. sz. magyar helyesírása, a névhasználat terén, még nem stabilizálódott.

<sup>7</sup> E téma egyik legavatottabb kutatója Szabó András MTA tag, bibliakutató, számos könyv és témánkhoz kötődő publikáció szerzője. De lásd magát az Előljáró Beszédet is a Vizsolyi Bibliában.



bibliatudós-lelkipásztor hírében álló korabeli vizsolyi lelkész: Ceglédi János is. Sőt elképzelhető, hogy helyszíni jelenlétének fogva a Vizsolyi Biblia megszületésének történelmi eseményében sokkal jelentősebb szerepet vitt, mint azt elsőre gondolnánk. Ennek ellenére még szakavatott kutatói körökben sem jutna eszébe senkinek sem Ceglédi János-féle Vizsolyi Bibliát emlegetni. A fordító személye éppolyan stabil a kulturális és történelmi emlékezetünkben, mint annak helyszíne Vizsoly, melynek a Bibliába való belenyomtatása által egyszerre lett nagy hírnevű, noha mindmáig kicsiny méretű abaúji település.

## A Vizsolyi Biblia, mint minősítetten közösségi műalkotás

A Vizsolyi Biblia születésének imént vázolt történeti eseménysora egy szintén fontos minőségi elhatárolást tesz szükségessé. Ugyanis e mű mindvégig olyan módon és olyan jelleggel született meg és vált hatástörténetileg jelentőssé, aminek titka abban rejlik, hogy mindvégig elsősorban közösségi ügy volt. Egy közösség számára születik<sup>8</sup> (nevezetesen az Istennek Magyarországon való anyaszentegyháza számára<sup>9</sup>, amint maga Károlyi Gáspár is mint fordító ezt a Vizsolyi Biblia előszavában előrebozsátja, ugyanakkor közösségi termék, amint azt fentebb is kifejtettük, református lelkészek és nyomdász-mester közös hitelvekből táplálkozó közösségi alkotása, és a közösséget szolgálja: vagyis a Magyarországi reformált anyaszentegyház megújulását, megerősödését és megmaradását hivatott a Vizsolyi Biblia előmozdítani. Nem véletlen, hogy miután a történelem közösségi érték-ként hitelesíti a későbbiekben ezt az első, eredeti teljes magyar bibliafordításunkat- a rekatolizációs történelmi folyamatok kibontakozása során megszilárduló római katolikus közösség, mint

<sup>8</sup> Isd. Vizsolyi Biblia Előljáró Beszédében magának Károlyi Gáspárnak a vallomását. A fordítást nem magának, vagy egy bizonyos személynek készítette passzióból, vagy unaloműzés gyanánt, hanem „Maggonolván azért az Anya szent Egy háznak az mi nemzetségünk között ez dologban való fogyatkozását és jövendő épülését ...”, tehát az Egyház közössége számára készült el a fordítás, méghozzá ő Egyház alatt, a mi általunk ismert Magyar Református Egyházat tekintette, hiszen a fordítás építő hatása is ebben az egyházban zajlott. Hogy pedig nincs több egyház, mely erre jogot formálhatna, az történeti vizsgálat során objektíven megítélhető, ugyanis a kor teológiai gondolkodása szerint nem is ismertek el más egyházat, csak amely bírja az igaz egyház ismertető jegyeit (a bizonyos kálvini notae ecclesiae-t, mely az ige igaz hirdetésén és a szentségek helyes kiszolgáltatásán nyugszik).

<sup>9</sup> Itt bármilyen furcsa, de egyértelműen ki kell mondanunk, hogy Károliék még nem ismerték korunk ökumenikus keresztény értékek mentén megfogalmazódó posztmodern társadalmi gondolkodást. Ők az egy, szent és oszthatatlan anyaszentegyház igazságának kategóriáiban gondolkodtak, mely berendezkedésére nézve csakis reformált (értsd evangélium szerint reformált katolikus egyház- mely megnevezés a református egyházban még a huszadik század első felében is dívott), és csak idő kérdéseinek tekintették, hogy az egész ország népe (különösen a magyar nyelvű Szentírás olvasásának hatására), ezt kövesse. Az unitarizmus (antitrinitárius eretnkség –vö. Dávid Ferenc és Igri Lukácsal való személyes küzdelmeit) éppen ezt példázzák. Nem tekintette az unitarizmust magyar egyháznak, vagy egyházi felekezetnek, hanem egy eretnek tévelygésnek, mely elhajlik a Szentírás tanításának igazságától, éppen ezért azt nem is lehet egyházi kategóriába sorolni), ők nem tekintették a lutheránusokat sem külön egyházi valóságoknak, miként mi azt ma már gondoljuk, hanem egy csekély úrvacsorai tévelygőknek, akik egyébként evangéliumi hitűek. Ha a Szentírás alapján megismerik hitűknek „tükör általi homályos” voltát, akkor kétségtelenül, majd a legtisztább kálvini-helvéciai elvek mentén fogják ők is az úrvacsorát gyakorolni. Ezért az egy anyaszentegyház kérdésében-értsd reformált egyház- kérdésének egységében, a döntő adu-ász a Szentírás miclőbbi lefordítása volt, melynek hatást kifejtő igazságához nem fért kétségük. Ezért is volt számukra fontos, hogy a Teljes, eredeti nyelvekből fordított első magyar Szentírás, az igaz tanokat követő református anyaszentegyház közösségének kötelékében szülessen meg, ugyanis Heltai Gáspár kolozsvári munkálkodása (torzó-hiányos bibliafordítása) épp abban volt szerföltött tanulságos számukra, hogy ő élete utolsó korszakában elhagyta a református hitet és unitárius eretnkségben merült el. Félelmetes lett volna a Bibliafordítás legitim voltát tekintve is egy olyan magyar Szentírás-fordítás, mely nem az igaz (tehát református) anyaszentegyház kötelékében születik meg! Ebben a kérdésben csupán elvágólagos, vagy-vagy kategóriák léteztek a kor gondolkodása szerint! A modern ökumenikus vallás-szemlélet a a XVI.sz-i kor szintjén anakronisztikus- tehát történetietlen.

magát ellenkező identitással pozícionáló egyházi testület, el is utasítja ezt a bibliafordítást, és saját közösségi bibliafordítást készít saját alá Káldi György által.

A Károlyi fordítás személyi karaktere épp ebben válik hangsúlyosan közösségi üggyé, méghozzá a református egyház minősítetten közösségi ügyévé. Ettől kezdve mind a mai napig a Vizsolyi Bibliát, református egyházi közösségünk saját történelmi eredményének és értékalkotási hőstettének tekinti, melynek elvitatását, vagy idegen érdekek mentén való felhasználását féltve őrzi. Vitán felül álló, élő történelmi és református egyházi közösségi kincsékként tartja számon a Vizsolyi Bibliát. A református egyház közössége által óvott, értékelt és gondozott első magyar bibliafordítás, a Károlyi fordítás, és annak első és valóban Károlyi Gáspár által saját alá rendezett eredeti példánya a Vizsolyi Biblia, mint legeredetibb hatású és értékű hitéleti forrás ma már elmondható, hogy a Magyar Református Egyház közösségi kincse. Jogilag talán közkinccs, de nem akárkinek és akármilyen célú felhasználásra, hanem az azt létrehozó, gondozó és mind a mai napig őriző magyar reformátusság közös értéke. E magyar reformátusság pedig a történelem folyamán soha nem szűnt meg ragaszkodni az általa őrzött értékhez, a Vizsolyi Bibliához, mint szellemi értékhez, ugyanakkor e közösség mindvégig ahhoz is ragaszkodott a történelem folyamán, hogy törvényes és jogilag jól definiálható keretek közé szervezze életét, a magyar jogrenden és államszervezeten belül. E jogtudatos és törvénytisztelő közösségi értékgyakorlás természetes és logikus kifejeződése, hogy Vizsoly reformált hitű közössége (mely önálló jogalanyisággal bír, az egyház alkotmányáról szóló törvénycikkek alapján!) jogosan ragaszkodik a meg nem szakadt jogfolytonosság révén nem csupán ősei templomához, a Vizsolyi gótikus templomhoz, de a református anyaszentegyház másik történelmi közösségi értékének a jogosultságához is: a Vizsolyi Biblia szellemi kincsének közösségi képviselőjéhez.

### Vizsolyi Biblia: az autentikus nyelvésemény (hatástörténet):

Ha a Vizsolyi Biblia hatástörténetét kívánjuk értelmezni, alapvető fontossággal bírnak Gadamer: *Igazság és módszer*<sup>10</sup> c. munkájában lefektetett, mára má klasszikussá vált irányelve a horizont-összeolvadásról. Ugyanis pont a Szentírás a legjobb példa arra, ha egy múltban megírt, sőt a múltban lefordított szöveg, élni kezd bennünk, vagyis megszólít bennünket. Nem elég a tárgyi ismerete a Szentírásnak, nem elég a faktumok szintjén lexikálisan ismerni, hanem a megértés mélyebb fokait akkor járja át bennünk a szöveg, ha annak ismeretét beépítjük jelen élethelyzetünkbe. A körülöttünk létező életvalósággal kapcsolatba lépő Szentírási szöveg/történet van ránk a legnagyobb hatással, ugyanis ekkor sejtjük meg, hogy nem is én olvasom a Könyvet, hanem engem olvas a könyv, az én élethelyzeteimről beszél az ige. Isten üzenetei mindig is ilyen elevenséggeggel szólaltak meg és érkeztek el a hallgatósághoz, ez által a hatástörténeti folyamat által formáltak az emberek gondolkodását, és végeztek/végez bennünk ma is kulturális hatást. A szentírás gondolatai, nyelvi fordulatai, velős megfogalmazásai és megélt életvalóságai aztán egészen természetes módon hatnak más irodalmi alkotókra, s válik a Vizsolyi Biblia olyan irodalom- és nyelvformáló erővé, mely napjainkig meghatározó.

E téma ma már konkrét irodalmi idézetekkel alátámasztott, stíluselmzésekkel és pl. a költészet terén szimbolista alkalmazásokban (mint AdyEndre vagy más nevezetes költőnk munkáin keresztül láthatjuk), gazdagon ellátott elemzést igényelne, mely irodalomtörténeti, művelődéstörténeti területen seregnyi példát tudna felsorakoztatni. Jelen helyzetünkben erre

<sup>10</sup>H. Georg Gadamer: *Igazság és módszer*, Bp. 1984.

nincs lehetőségünk, ám témánk szempontjából szükséges mértékben ezt az aspektust is fontos hangsúlyoznunk. Ugyanis a jövő kutatásainak gazdag lehetőségei jelenhetnek meg még ez alatt az alcím alatt, mely mostani vizsgálódásunkban csak érintőleges fontosságú. Azonban érintőleges értékelésében is könnyen meggyőződhetünk arról, hogy a Vizsolyi Biblia, pont az által, hogy mint „Károli-féle” bibliafordítás a legtöbbet kiadott és legnagyobb példányszámban eladott magyar nyelvű könyvé vált, és pont vallási funkciója miatt, mivel református népi-hitéletünk „kézbe-adott istenszava” lett, tekintélye-, kiemelkedő stílusa-, és fordításbeli szakmai egyedülállósága miatt domináns kultúrtörténeti hatást gyakorolt nyelvünk és irodalmunk formálódásában.

Nemzedékek olvasási kultúráját, nyelv művelését, poézisét formálta e bibliafordítás, melynek sikere egyrészt köszönhető a református egyház és iskolarendszer iratterjesztési tevékenységének és őrálló-református papságunk missziós lelkületének. Ugyanis bizonyos üldöztetéses századokban a református gyülekezetek és az egyház léte és túlélése pont e bibliaolvasási kultúra terjesztésének és fenntartásának sorsához volt kötve (pl. az ellenreformáció korában- az ige marad az egyetlen fegyver). Így sarjad ki és ér körbe az a folyamat, mely az egyház reformációját az igehez fordulásban leli felfedezni, mely felfedezési élmény aztán természetes következetességgel küzd a nemzeti nyelvű Bibliák megszületésért és hitélet kiépítéséért, hogy majd eme nemzeti hitéleti ige-kultúra oly hatást gyakoroljon nemzedékek olvasási, irodalmi és nyelvhasználati fejlődésére, melynek eredményeképpen esztétikai és művészeti értékek sora rajzik elő. Nyelvészetileg, irodalmilag, de képzőművészeti is olyan értékteremtő inspirációt bír a Vizsolyi Biblia, hogy mi már évszázadok műalkotásait nemhogy számba sem tudjuk venni, de még a legradikálisabb ateista kultúrpolitikai korszak (pl. a szocialista évtizedek alatt) sem tudta ennek jelentőségét zárójelbe tenni, adott hatását eltagadni.<sup>11</sup>

Mantskovit Bálint nyomdája – a tipográfiai genuinitás

Történetileg szemlélve Mantskovit Bálint vizsolyi, nyomdászati működését, szintén elgondolkodhatunk annak „együgyűségén”. Vagyis, hogy egyetlen nagy ügyhöz, a biblia nyomtatás főművéhez kapcsolódik az itteni nyomdai cseménysor, hogy egyéb kiadványairól nem is igen szoktunk megemlékezni. Pedig más kiadványai is megszülettek itt a nagy nyomdásznak abban a tíz esztendőben, amikor 1589-1599-között a Bornemissza-Mantskovit-féle officina typographia- azaz nyomtatóműhely vagy nyomda működött Vizsolyban. Azt sem árt megjegyeznünk a történeti hűség kedvéért, hogy Mantskovit Bálint 1596-ban meghalt és örököse valószínűleg valamelyik segédje lehetett, aki még az 1599-es Gönci István által írt Panharmonia című vitairatot is Valentini Mantskovit néven adta ki. Azonban ebben a községben, távol a fontos oktatási centrumoktól, nem lehetett fenntartani egy nyereséges nyomdai vállalkozást, így hamar megszűnt, s már a nyomda különböző eszközeit a bártfai Klösz nyomdában vélték felfedezni.

Mi tehát e nyomdávállalkozás Istentől rendel küldetése? Utólag a történelem nagyítólencséjén át vizsgálva egyértelmű, hogy nem más volt, mint Mantskovit elődjének és mesterének, a nyomda korábbi tulajdonosának Bornemissza Péternek a nagy álma: a reformáció ügyének

<sup>11</sup>E témát érintő további tanulmányok terén a Vizsolyi Biblia témájának kutatásai jelenthetnek valamelyes áttekintést: in. Emlékkönyv a Vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulójára, MRE- Zsinati Sajtóosztály, bp. 1990. pl.: Czeglédy Sándor: a Vizsolyi Biblia a XVII. sz-i magyar református igehirdetésben.; Szigeti Jenő: A Károlyi Biblia a nép között; Heltai János: A protertáns magyar Biblia a XVII. sz-i magyar könyvtári kultúránkban; Szathmári István: A reformáció és benne a Vizsolyi Biblia nyelvi hatása stb.



könyvnyomtatással való szolgálata, ill. a magyar nyelvű Szentírás kinyomtatása. A nagy mű megszületése előtt is voltak „nyomdai melléktermékek” és még azt követően is volt e műhely életének némi utóöngéyle, de tartós működésre, még a jó kapcsolatok, fejedelmi patronátus mellett sem volt lehetőség. Vagyis e nyomda Vizsolyba telepítésének egyetlen fő célkitűzése és aktusa volt: Rákóczi Zsigmond patronálása mentén a magyar Szentírásnak megszületnie. Ezért is fontos Károlyi Gáspár sírfeliratából megragadnunk Thüri György helyes helyzetértékelését: ...s mert Rákóczi segélt, Biblia szól magyarul... Azért kerülhetett a biblianyomtatás gondolatával egykor életrehívott Bornemissza-féle nyomda, a kitűnő szakmaisággal és mindenbizonytal reformatori hittel rendelkező Mantskovit Bálint vezetésével Vizsolyba, mert Rákóczi segélt. Mert volt, aki fordítóként ezt a hatalmas munkát felvállalja többedmagával Károlyi Gáspár személyében, mert volt aki a nyomdai műveletet lebonyolítsa Mantskovit Bálint vezetésével, s mert volt aki patronus gondviselőként e hatalmas jelentőségű eseményt tekintélyével óvja, védje, anyagilag is támogassa Rákóczi Zsigmond személyében. Személyek korok helyszínek és istenfélő hittel megáldott szándékok és áldozatvállalások kegyelmi együttállásából foganhatott és születhetett meg, ez a nagyszerű és páratlan szellemi kincs, a Vizsolyi Biblia, a könyv, melyben mindannyiunk számára „Isten örök életet ad”.<sup>12</sup>

Hogy mitől és miért különleges és páratlanul eredeti a Vizsolyi Biblia? Mert újra és újra annak találjuk és felfedezzük, ahányszor csak kezünkbe vesszük. A Vizsolyi Biblia eredetiségét vizsgáló gondolkodásunk lezárásaként Martin Buber biblikus-filozófus gondolatát szeretném összegzésszerűen föl idézni: „Az a nép, amely a saját nyelvén kapja meg a Bibliát, soha többé nem lesz ugyanaz.”

*Kovács Zsolt Levente* vizsolyi lelkipásztor

---

<sup>12</sup> Ezen a ponton szükséges megemlíteni Takács Béla: A Vizsolyi Biblia könyvművészeti értékelése c. tanulmányáról, mely a 400. kiadási évforduló tanulmánykötetében jelent meg (in Emlékkönyv a Vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulójára, MRE-zsinati sajtóoszt. Bp. 1990. 39-44 p.). A szerző alapos elemzése jó betekintést ad azokra a nyomtatási, tipográfiai és díszítési sajátosságokra, melyek történetileg nézve életszerűen több nyomdai munkából ismertek a Bornemissza-Mantskovit féle officina alkotásaiból, azonban ebben az összefoglalásban és tervszerű kivitelezésben csak a Vizsolyi Biblia nyomtatási sorozata részében állt így össze. A későbbiekben bár több mintát is felhaználtak más műveknél is, sőt még a 17 sz.-i Klösz-nyomdában is visszaköszönnek, mint alkotóelemet, a Vizsolyi Biblia mint könyvészeti kompozíciós munka ebben a kidolgozásban egyedi is meg nem ismételt mű. A további bibliakiadások is természetesen Károli-Bibliák (ezt a fordítói feliratot csak az Oppenheimi kiadástól tartjuk nyilván ilyen díszített formában), de nem Vizsolyi Biblia. S ha igazán történelmi szigorral akarunk élni akkor az igazi Károli-Biblia a Károli által megjelentetett nagy életmű: a Vizsolyi Biblia. Takács Béla és V. Ecsedy Judit munkái, mint e téma legnagyobb szaktekintélyei részletesen felsorolják a Vizsolyi Biblia könyvészeti leírását, ami minden esetben objektíven felismerhető az eredeti Vizsolyi Bibliákban, ugyanis ezek alapján lehet minden egyes megmaradt példányt könyvészeti azonosítani, például, ha hamisítási, vagy aukciós szituációval van dolgunk. Ennek részletes bemutatása, e helyen nem feladatunk és nem is tehető meg mennyiségi okoknál fogva, illetve egy önálló tanulmányt érdemelne a szakma imént nevesített mestereitől.